Вх. № ЧР-03-360/30.09.2024 г.

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. дн Маргарита Ангелова Стефанова-Бакрачева, СУ Св. Климент Охридски, Факултет по Науки за Образованието и Изкуствата, 3.2. Психология (Обща и възрастова психология) върху научните трудове на доц д-р Мария Петрова Трифонова за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност професор в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология (Психология на ранното детство), обявен в ДВ бр. ДВ бр. 58 от 09.07.2024 г. от Института за изследване на населението и човека при БАН

1. Информация за кандидата

Документи за участие в конкурса е подал един кандидат – доц. д-р Мария Петрова Трифонова, секция „Психология на развитието и здравето“, Департамент "Психология" на ИИНЧ-БАН. Мария Петрова Трифонова придобива магистърска степен по психология през 1981 г. в СУ „Св. Климент Охридски“, а през 1989 г. докторска степен в областта на когнитивната психология. Това е сферата, в която продължава развитието си като изследовател и в постдокторска програма в Central and Eastern European Center for Cognitive Science, София, New Bulgarian University 2004 г. – 2005 г. От януари 1999 г. до днес работи в ИИНЧ-БАН, където освен изследователска дейност има и административни функции – от 2015 г. е ръководител на секция "Психология на развитието и здравето", а от 2022 г. до момента е ръководител на Департамент "Психология" на ИИНЧ-БАН. Била е хоноруван преподавател в Юго-Западен Университет „Неофит Рилски“, Благоевград с курсове Увод в психологията и Когнитивна Психология и в Нов Български Университет с курсове: Cognitive development; Children's theories of the world and conceptual change; Dynamic system approach in developmental psychology. Предишният опит на кандидата е свързан с работа като програмен директор и Консултант – Човешки ресурси и подбор на персонал. Владее френски, английски и руски. Участва в научното ръководство на 1 докторант. Отличена е от ИИНЧ с Грамота за научно-приложна дейност и Награда за значим принос в областта на психология на ранното детство.

2. Изследователска дейност и резултати

Фокусът в изследванията на доц. д-р Мария Трифонова е в полето на когнитивната психология, възрастова психология и ранното детско развитие. Доц. Мария Трифонова е представила за рецензиране 24 публикации, от които 1 научна монография, 5 глави от колективни монографии и 18 статии, 4 от които в реферирани и индексирани в световни бази данни издания. Всички те са изцяло по тематиката на обявения конкурс и детайлно представят изследвания в областта на

психология на ранното детство. Представените монографичен труд и другите публикувани изследвания в областта, в която доц. Трифонова кандидатства, се отличават със значим теоретичен, емпиричен и методологичен принос. Те допринасят за задълбоченото проучване и приложимост на резултатите в практиката с цел ранен скрининг и превенция в подкрепа на пълноценното развитие и очертават факторите, благоприятстващи когнитивното и социалното развитие и благополучие на децата с ясно очертаване на ролята на семейната и образователната среда. Представените за участие в конкурса трудове имат 28 цитирания, 6 в реферирани и индексирани в световно известни бази данни издания, което потвърждава значимостта и популярността им. Проектната работа на кандидата е в същото поле и отразява обширна експертиза в планирането и провеждането на изследвания и ръководството на национални и международни проекти с безспорна актуалност и приложимост.

3. Оценка на монографичния труд

Централно място в научната продукция на кандидата заема монографията „Движение и проучване на света от детето“ представлява сериозно проучване в областта на ранното развитие, като обобщава и систематизира значими научни резултати. Тя е посветена на ранното детско развитие и е безспорен принос за разбирането на значението на първата година за пълноценното израстване на децата, отваряйки същевременно място за интегративен ракурс в концепцията за развитие. Трудът е изключително навременен в перспективата на преместване на фокуса върху ранното детско развитие, идентифициране и превенция в парадигмата на приобщаващото образование и подкрепата на семейства в грижата за деца, осигурявайки тяхното оптимално развитие.

Двигателното развитие се разглежда като неизменно обвързано с мисленето и познанието, а не като самостоятелно изграждаща се моторика, която е представена в монографията през идеята за вникването или появата на нови форми в определен времеви момент в резултат на активността на протичащите процеси в системата и мултикаузалността. Това поставя нов прочит в наблюдението на двигателните функции не самостоятелно, а във връзка с развитието на централната нервна система и като основа на цялостното развитие.

Мария Трифонова умело представя изследователските подходи в периода на ранно детство, като очертава различните модели, които по интегративен и комплексен начин образуват комплексна рамка и служат за описване на развитието в неговата цялост. Развитийните каскади, върху които се фокусира авторката, проучват от системна перспектива взаимовръзките в различните области на развитие, като акцентират върху тяхната обвързаност във всеки времеви прозорец. Този подход дава възможност за проследяване на непрекъснатостта в развитието чрез същевременно отчитане на предпоставките във всяка област, стимулиращи останалите области и значението на непосредствената среда. Мария Трифонова

систематизира каскадите като перспектива на изследване, описва двигателното развитие през взаимодействието на множество системи, спецификата на динамиката на ранното проучване на света и мястото на социалните взаимодействия и модели в семейството. Привежда резултатите от емпирични изследвания, детайлно описващи развитието в 4 периода, 1-3, 4-6, 7-9 и 10-12 месеца с прецизно изведена изследователска рамка, която се прилага в категоризирането. Тя ясно описва връзката между движението, речевото развитие, емоционалното, социалното и когнитивното развитие, като аргументира как проучването на каскадния ефект може да допринесе за разбиране на атипичното развитие и оптимизиране на навременната интервенция с цел ограничаване на коморбидността.

Доц. Трифонова разглежда активното проучване на света като действие, пораждащо нови форми на развитие на детето в класическите постановки на конструктивистката и социално-културната теория, обогатени чрез новата перспектива на екологичната психология и нейната призма за когнитивно, перцептивно и социално развитие, представяйки активността като изпълнителска и проучвателна, проследявайки фазите, формите, мотивите, водещи до развитието. Специален фокус поставя върху привързаността, надградена в социалната база и значимостта на родителската фигура през първата година от развитието, насоченото и споделеното внимание, които се изграждат през първата година.

Особен принос е етапното разглеждане на периодите през първата година, представени в монографията не само по издържан научен начин, но и разбираемо за по-широк кръг читатели. Използваните множество източници са съдържателно групирани и представени. Съществен принос също така са представените индикатори за развитие и процедурите за наблюдение. За изучаване на грубата моторика, проучването на предмети, социалната свързаност, реакциите на новост и емоционалните реакции, експересивната превербална комуникация, моторното развитие и самостоятелните действия, възпроизвеждането на действия, себеосъзнатостта, игровото взаимодействие, експресивната реч, експлораторните действия и символната комуникация. Монографията представлява цялостен теоретичен подход с ясна методологическа рамка и потвърждение в практиката и има изследователска и приложна значимост за специалистите, работещи с деца, в обучението на бъдещи специалисти и за семействата.

4. Оценка на приносите в останалите приложени публикации

Представената справка за приносите напълно съответства на съдържанието на публикациите. Изведени са изследователски и практически приносни моменти, които са тясно обвързани и подчертават както актуалността, така и перспективите в избраното от кандидата изследователско поле. Публикациите са структурирани съобразно всички научни изисквания и включват собствени изследвания по посочените проблеми. В работите на доц. д-р Мария Трифонова не са забелязани

елементи на плагиатство. Представените научни трудове безусловно характеризират доц. д-р Мария Трифонова като компетентен изследовател с подчертан интерес не само към теоретичните анализи и емпиричните изследвания, но и към ефективното имплементиране на резултатите в практиката.

Напълно приемам представения списък с приноси, представен от кандидата в конкурса, формулирани от кандидата в пет области.

1. Очертаване на подхода на развитийните каскади, двигателните постижения на децата и сигурната привързаност във връзка с проучващата активност при децата: Очертани са периодите на възникване на основните двигателни форми през първата година на детето, структурирани във възрастови прозорци. Проведените от автора изследвания разкриват значението на развитието на грубата моторика още в първите месеци като предиктор на по-висока степен на активност в обследването на зрителната стимулация. По отношение на разгръщането на проучващата активност на детето е отделено специално внимание на сигурната привързаност. Като нова изследователска линия са аргументирани развитийните каскади, за които е важно да се отбележи, че като подход са операционализирани в изследване на движенията и проучващата активност на детето в две лонгитюдни изследвания /публикации 3; 7.1., 7.13/.

2. Изследване качеството на образователната среда (в предучилищния етап): В тази група публикации са съчетани теорията на привързаността, биоекологичния модел, социокултурната теория и други подходи с цел комплексното обхващане на факторите на образователната среда, стимулираща детското развитие и разгръщането на индивидуалния потенциал. Фокус е подходът, центриран върху детето и позитивните емоционални връзки и ролята на учителя в този процес. Представени са резултати от изследвания, проведени с учители, които извеждат специфичните затруднения и предизвикателства /публикации 6.1.; 6.2; 6.3.; 6.4/.

3. Приложение на психологическото знание в образователната практика: Тази група изследвания са насочени към анализиране на конструкта „прогрес в ученето“ като съвременен подход в структуриране на учебното съдържание, основано на психологическото познание на закономерностите и последователността в изграждането на знанието на децата по предметни области. Разкрито е основополагащото място на предучилищния етап, като са систематизирани резултатите от съвременни психологически теории за особеностите на ученето в тази възраст, за категоризацията и концептуалната промяна в структурирането на образователната среда, в използването на ресурсите на играта за стимулиране както на когнитивното, така и на социалното и емоционалното развитие на децата. Изследванията са подкрепени и с резултати от представително проучване на учители, описващо взаимодействието с деца /публикации 7.2.; 7.4; 7.8; 7.9; 7.11/.

4. Приобщаващото образование в ранното детство - създаване на среда, благоприятстваща психичното благополучие на децата: Отделено е специално

внимание на приобщаващата среда за всички категории деца и средовите фактори, осигуряващи оптималното им цялостно развитие и психичното благополучие. Представени са практики за прилагане на мултимодалността в изграждането на нови познавателни схеми, мястото на играта в рамките на подхода, центриран към детето за стимулиране на когнитивното и социалното развитие и ролята на взаимодействието в семейството /публикации 7.10; 10/.

5. Конструиране, адаптация и валидизация на инструменти за психологическо измерване: Съществен принос за практиката и обучението са разработените изследователски инструменти. Създаден и верифициран е скрининг тест за тригодишните деца в отговор на нуждите на образователната практика и ориентиране на педагогическите специалисти за особеностите в общото развитие на детето, за областите, в които има риск от проблеми и очертаване на силните страни на детето, върху които може да се надгражда, като се компенсира евентуалното забавяне в други области /публикации 7.5; 10/. Създаден и валидизиран е Cmpyn mecm с емоционални изрази и апробирането му с ученици във възрастта 7-11 г. /публикация 7.6/. Апробирана е скалата за оценка на качеството на образователната среда- ECERS-3 за предучилищна възраст /публикации 6.1; 6.2/. Адаптиран е въпросникът „Силни страни и затруднения "- родителска форма за деца и юноши във възрастовата група от 4 до 16 години, като оценяването е от техните родители /публикация 7.7/.

Като обобщени оригинални научни и научно-приложни приноси, които се съдържат в представената научна продукция, могат да се изведат

- Изведена рамка на взаимообвързано каскадно развитие с холистичен подход към взаимодействащите си фактори, интегриращ класически постановки от когнитивната и аналитична психология за цялостно описание на разгръщането на развитийния потенциал и комплексно отчитане на подкрепящата роля на семейството и средата в този процес. Изведени са индикатори за проследяване на взаимодействието на детето със средата, с очертаване на ролята на родителите, семейството и учителите и факторите, които стимулират това.
- Описаното приложението на психологическите знания в образователната практика и разработените инструменти са особено актуален ракурс, особено в периода на предучилищно образование и измеренията на приобщаващата среда, в която скринингът и превенцията на затруднения в развитието са водеща тема. Създадени и валидирани са методи за оценка, които имат национална приложимост и са част от ресурсите на специалистите, работещи с деца.
- Изведена е цялостна рамка на развитието от раждането до юношеството с очертаване на взаимовръзките между етапите и основните акценти на всеки един от тях с изведени методики и инструменти. Освен строго научните

приноси бих искала да изтъкна и специално практическата приложимост и ползата за обществото.

5. Оценка на резултатите от участие в изследователски и творчески проекти и приложение на получените резултати в практиката

Важен аспект от работата на доц. Трифонова е приложната дейност, свързана с реализацията на значими национални и международни проекти. Те кореспондират с основната област на научен и изследователски интерес на кандидата и имат важна практическа приложимост в областта на ранното развитие както в образователен, така и по отношение на благополучието на семействата. Доц. Мария Трифонова е ръководител на седем проекта, 2 от които международни, изпълнени по договори на ИИНЧ с МОН и УНИЦЕФ: Възрастова валидизация на стандартите за ранно детско развитие; Избор на скрининг тест, обучение на логопеди и психолози, провеждане на изследване и анализ на резултатите от извършените дейности; Анализ на нагласите на учителите и оценка на качеството на образователната среда като базисна информация за оценка на въздействието на интервенция на УНИЦЕФ и МОН за стимулиране на приобщаващото образование; Създаване на кратка форма на скрининг теста за тригодишни деца; Валидизиране на скрининг тест за тригодишни деца- кратка форма за установяване на риск от проблеми в развитието и обучението; Обучение на педагогически специалисти от детските градини за ранно оценяване на риска от възникване на проблеми в развитието и на обучителни затруднения при деца от 3 години до 3 години и 6 месеца в детската градина чрез скрининг изследване; Активно приобщаване в системата на предучилищното образование и участник в един проект по ОПНОИР Подкрепа за равен достъп и личностно развитие. Проектите имат ясна практическа насоченост и отварят перспективи в изследователски и приложен план.

6. Изпълнение на изискванията за заемане на академичната длъжност

Справката за количествените показатели, с които доц. д-р Мария Трифонова участва в конкурса, дава основание да се твърди, че са покрити напълно изискванията за заемане на академичната длъжност „професор“. Налице е монография, количествените критерии по отношение на публикациите надвишават изисквания брой точки, като това се отнася и до количествените показатели по останалите показатели.

По темата на обявения конкурс са представени 24 публикации, от които:

- 1 научна монография на български език;
- 5 глави в колективни монографии на български език;

- 4 статии /2 на български и 2 на английски език, 2 самостоятелни и 2 в съавторство/, реферирани и индексирани в световни бази данни;
- 14 статии на български език /5 самостоятелни и 9 в съавторство/, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране и в редактирани научни томове

От справката става ясно, че доц. д-р М. Трифонова изпълнява минималните национални изисквания съгласно с Правилника за прилагане на ЗРАСРБ (изменение и допълнение ДВ бр. 15 от 19.02.2019 г., таблица 1, Област 3. Социални, стопански и правни науки, 3.2. Психология). По конкретно: за група А, Б и В, съответно показател 1, показател 2 и показател 3, тя има необходимите 150 точки, тъй като притежава степента „доктор“, която носи 50 т., а също така представя хабилитационен труд, който носи 100 т. Хабилитационният труд в обем 212 с., отговаря на всички изисквания за монография и напълно съвпада с тематиката на обявения конкурс. Група Г от Правилника за прилагане на ЗРАСРБ поставя изискване за публикациите за професор, според което кандидатът трябва да има най-малко 220. От представени за конкурса публикации точките по този показател на кандидата са 241,64. Представени са 28 цитирания, които носят 275 от изисквани 120 т. по показател Д, 6 в публикации в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни 15 в монографии и колективни томове с научно рецензиране, 7 в нереферирани списания с научно рецензиране. По показател Е кандидатът има 185 от изисквани 100 точки с ръководството на 2 международни, 4 национални проекта и участие в 1 национален проект. Така общият брой точки е 851,64 т. при изисквани 590 точки. Това ми дава основание да направя извода, че доц. д-р Мария Трифонова изпълнява изискванията на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в ИИНЧ, БАН.

7. Лични впечатления за кандидата

Имам преки впечатления за доц. д-р Мария Трифонова от периода на съвместната ни работа в ИИНЧ. Освен прецизната изследователска работа и ориентация към практиката - професионалните ѝ компетентности и качества, които са безспорно доказуеми чрез нейните публикации, доц. Трифонова има нагласа за сътрудничество, новаторски дух и интерес към новите тенденции и намиране на научни и практически ниши, умее да работи в екип, в това число в мултидисциплинарни и международни проекти, планира и ръководи успешно.

8. Заключение

Във връзка с направената оценка на представените за рецензиране материали на доц. д-р Мария Трифонова считам, че в количествено и в съдържателно отношение те отговарят и по редица показатели надхвърлят изискванията в „Закона за развитие на академичния състав в Р. България“, Правилника за неговото прилагане, минималните изисквания на БАН и на ИИНЧ-БАН. Доц. Трифонова има дългогодишен богат опит в изследователската практика, въвежда и утвърждава нови подходи по актуални въпроси, свързани с развитието с оригинален принос и практическа приложимост. Посочените аргументи за приносите в научната продукция, изследователската и практическа дейност, ми дават основание за категорична положителна оценка и убедено да предложа на уважаваното научно жури да подкрепи избора на доц. д-р Мария Трифонова за академичната длъжност „професор“ в департамент Психология на ИИНЧ – БАН.

25.09.2024 г. Маргарита Бакрачева